

Студентското кредитиране – средство за улесняване на достъпа до висше образование

г-р Николай Атанасов

тел: 0885771262, e-mail: nik.atanasov@abv.bg

Резюме: В настоящата статия се анализира процесът на студентско кредитиране от три страни. Първата гледна точка е тази на държавата, която участва в процеса като гарант по отпуснатите кредити за студенти и докторанти, преследвайки стратегическата цел – повишаване на качеството на човешкия капитал. Втората страна от анализа засяга търговските банки, за които този вид кредит е специфичен доходоносен актив. Най-накрая са разгледани ползите за потребителите – студентите и докторантите.

Ключови думи: студентски кредит, потребителски заеми, човешки капитал, държавни гаранции, държавен дълг.

Увод

Макар световната стопанска криза да направи така, че да се отложат първите стъпки на студентското кредитиране у нас, въпросите около неговото приложение намирам за актуални и представляващи определен интерес от научна и практическа гледна точка.

С настоящата статия си поставяме за цел да изясним икономическата природа, финансово-техническите характеристики и особености на кредитите за обучение на студенти и докторанти в Република България. Прави се опит за анализ на този кредит от гледна точка на държавата, на банките и на студентите и докторантите.

У нас държавата се ангажира в подпомагане на студентите и докторантите във връзка с финансиране на тяхното следване от началото на настоящата 2008/09 учебна година. Това става по реда на Закона за кредитирането на студенти и докторанти, влязъл в сила на 05.08.2008 г. [6: 3 – 8]. Целта е подобряване на качеството на човешкия капитал чрез улесняване на достъпа на младите хора до обучение във висшите учебни заведения в страната.

Обща характеристика и роля на студентския и докторантски кредит

Достъпът до кредити на младите хора е дограничен априорно готолкова, доколкото за отпусканото им банките изискват определено ниво на кредитоспособност и

задължителното в тези случаи обезпечение. Кредитоспособността се оценява, като се изхожда от равнището на текущите и бъдещите доходи на кредитополучателя и от неговото имуществено състояние. Явно, че в общия случай младите хора, непосредствено завършили средното си образование, трудно биха получавали и обслужвали кредити, особено когато желаят да продължат образованието си в редовна форма на обучение във висше учебно заведение. Причината за това е, че за периода на обучение от тях не се очаква да получават доходи от трудови и/или други отношения, с част от които да погасяват получените заеми.

От своя страна търговските банки, които отпускат кредити за следване, поемат относително по-голям кредитен риск. Причините са няколко. Първата е, че времето за придобиване на съответната образователна (или научно-образователна, в случая за докторантурата) степен е продължително и в рамките на него студентите не могат да обслужват заема. Втората причина е свързана с неизвестността относно размера и динамиката на доходите на кредитополучателя след неговото завършване. Продължителният срок на погасяване и твърде несигурната солвентност на бъдещите бакалаври, магистри и докторанти „оскъпяват“ този вид кредити. По-високата цена намира отражение в размера и начина на формиране на лихвения процент, както и върху характера на обезпечението, което на практика още повече съкращава кръга на потенциалните кредитополучатели.

Посочените фактори в крайна сметка са предпоставка за ограничаване на достъпа до висше образование в случаите, когато домакинският бюджет е недостатъчен за покриване на нововъзникващите разходи по

обучение и издръжка на живота. Затова, за да създадат по-благоприятна среда за обучение във висшите училища и на практика да улеснят достъпа на младите хора до тях, съвременните държави са ангажирани в процеса на генериране на студентския кредит.

От тази гледна точка бихме могли да говорим за студентско кредитиране със и без държавна подкрепа (намеса). Студентски заеми, отпускани без държавна намеса, са познати в нашата финансова система от последните пет – шест години. По същество тези заеми са част от портфейла от потребителски заеми на търговските банки.

Потребителските кредити се определят като кредити, предоставяни от банките на гражданите за покупката на стоки за потребление – дълготрайни и краткотрайни [2: 311]. Особеностите на студентския и докторантски кредит произтичат от целевото му предназначение – финансиране на обучението във висше учебно заведение в страната. Същото финансиране следва да покрива семестриалните такси за следване, разходите за книги, учебни пособия и издръжката на живота за времето до завършване.

При отпусканите до момента кредити за обучение във висше учебно заведение банките изискваха съответното обезпечение от кредитополучателя¹, сроковете на погасяване не бяха твърде продължителни (60 – 84 месеца), а лихвените условия отговаряха на текущите пазарни нива, характерни за потребителските кредити. Кредитополучателите заплащаха на банката характерните за потребителските заеми такси, в т.ч. и за пресрочното им погасяване.

Макар студентските кредити да са по същество разновидност на потребител-

¹ То приемаше формата на поръчителство.

ските, те притежават някои важни отличителни белези. На първо място, ако потребителските заеми имат следното предназначение – покупка на потребителски стоки от домакинствата с дълготрайна и краткотрайна употреба, студентските се отпускат за консумация на услуга, т.е. предназначението им не се изчерпва с покупката на една или няколко стоки. Ако има и други заеми за финансиране на услуги, потребявани от домакинствата, студентските заеми са за ползване на публична услуга. Като под термина „публична“ имаме предвид факта, че образованието е сред благата, осигурявани (финансирани и предлагани) от държавата. Образованието е част от смесените публични блага, които се осигуряват както на публична, така и на частна основа. От своя страна публичните смесени блага се финансират смесено – от държавата, чрез субсидии, и от потребителите им, заплащайки различни такси [3: 107 – 108]. Очевидно, че студентските заеми (в т.ч. и докторантските) са специфична разновидност на потребителското кредитиране, чието предназначение е финансиране на домакинствата за консумираните от тях публични блага, предлагани от системата на висшето образование.

Придобиването на определена степен от висшето образование повишава знанията, уменията и културата на индивида. Повишаването на равнището на квалификация дава по-големи възможности за успешна реализация на завършилите висше образование. Един от критериите (без да коментираме дали е най-важният) за успешна реализация е нивото на бъдещото възнаграждение за положения труд. Очаква се получените висше образование и реализирани се по специалността си млади бакалаври, магистри и доктори да получават доходи, по-високи от средните за

съответните сфери. В този смисъл висшето образование „добавя“ стойност, което намира израз в нарастване на реалните приходи в семейния бюджет. Следователно от икономическа гледна точка тази очаквана, добавена стойност ще е източникът за погасяване на получения студентски кредит. На придобитото ниво на образование от формална гледна точка би могло да се гледа като на своеобразен нематериален актив, притежаван от личността и осигуряващ прираст на бъдещите доходи от труд или от предприемаческа дейност.

Бихме могли да коментираме подходите за определяне на цената на този актив. Тя, от една страна, би могла да се измери с разходите за придобиване на съответната образователна степен, включващи университетски и колежански такси, цената на нужните книги и учебни пособия и издръжката на живот на студента в периода на следване. От друга страна, цената на висшето образование в качеството му на специфичен актив, носещ бъдещ доход, може да се дефинира като сума от настоящите стойности на прирастите на дохода (само тази част от очаквания доход, която се дължи на придобитата по-висока степен на квалификация) на бъдещия вишист. Разбира се, вторият подход следва да интегрира и равнището на риск на бъдещите доходи дотолкова, доколкото те самите са очаквани, вероятностни величини. Равнището на риск би следвало да намери отражение върху нормата на сконтиране на бъдещите доходи. Цената на придобитата квалификация би следвало да е своеобразен ограничител на максималния размер на студентския кредит.

Държавната подкрепа във връзка с генерирането на студентския кредит намира конкретен израз в следните три насоки [6: 4]:

- гарантира главницата и лихвите по отпуснатите студентски заеми;
- погасява кредитното задължение или част от него в случаите, когато длъжниците не са в състояние да го направят;
- в определени случаи заплаща на банките премия за добро управление.

Сумата на просрочените задължения, които се погасяват от държавата, а така също и банковите премии, се определят с годишния закон за държавния бюджет. От своя страна издадените гаранции за размера на главницата и лихвата по отпуснатите студентски и докторантски заеми по силата на Закона за държавния дълг стават неразделна част от консолидирания държавен (публичен) дълг². Одобреният от Министерския съвет размер на държавните гаранции се включва в закона за държавния бюджет на Република България за съответната година.

Банките са длъжни да полагат грижите на добър търговец в процеса на събиране на вземанията си по отпуснатите студентски и докторантски кредити. След като са изчерпани всички възможности за събиране на вземането, в т.ч. и по реда на Гражданския процесуален кодекс, банката може да претендира от държавата да заплати просрочените задължения. След като погаси неиздължената част от кредита, в полза на държавата възниква вземане за сметка на кредитополучателя. Вземанията на държавата срещу неизрядните длъжници се установяват и събират от Агенцията за държавни вземания.

Очевидно, че държавната подкрепа в полза на студентското и докторантското креди-

тиране, с която на практика се повишава достъпът до висше образование, води до:

- нарастване на сумата на публичния дълг;
- повишаване на публичните разходи със сумата на премиите за добро управление и погашенията по несъбираните от банките главници и лихви.

Нарастването на равнището на правителствена задължнялост се разглежда като неблагоприятен фактор от гледна точка на икономическото развитие. На поеманите гаранции по този вид кредити не бихме могли да гледаме като на критичен фактор, благодарение на който бързо да се влошат дълговите показатели на националното стопанство. Това наше мнение почива на следните аргументи:

- отношението на брутния държавен дълг към БВП е относително ниско;
- дълът на гарантирания частен дълг в структурата на консолидирания брутен държавен дълг е незначителен;
- през следващите години не се очаква емисията на нов секюритизиран публичен дълг за финансиране на дефицитите на централния републикански бюджет, бюджета на фондовете на задължителното социално осигуряване и общинските бюджети.

Въпреки това поеманите гаранции по кредитите за студентите и докторантите ще допринесат за нарастване на дълговото бреме. То пък от своя страна е предпоставка за нарастване на данъците за бъдещото поколение и съкращаване на инвестициите в частния сектор. С други думи, цената, която може да плати обществото за подобряването на **качеството на човешкия капи-**

² Публичният дълг приема няколко форми – преки банков заеми (например към международни финансови организации и конкретни търговски банки); секюритизиран дълг (стойността на емитираните на финансовите пазари ДЦК); гарантиран частен дълг (това е стойността на издадените от правителството гаранции за получените от частни лица заеми).

тал чрез издаване на държавни гаранции за отпуснатите студентски кредити, може да намери израз в бъдещо нарастване на дълговото и данъчно бреме. Последното се счита, че влияе неблагоприятно върху равнището на инвестициите и заетостта. Ето защо правителството би следвало да упражнява контрол върху темповете на нарастване на студентския и докторантски кредит, респ. върху издаваните гаранции по него.

Финансово-технически характеристики на кредита за студенти и докторанти

Както отбелязахме, студентският кредит се числи в групата на потребителските кредити. Тяхното разнообразие е голямо както по отношение на начина на отпускане и обслужване, така и по отношение на изискваното обезпечение и срокове на погасяване. Държавната подкрепа за кредитиране на студентите и докторантите обаче е свързана с въвеждането на **стандартни и единни правила относно:**

- начина на отпускане на заемите;
- механизма на формиране на лихвения процент;
- срока на заемите;
- продължителността на gratuitния период;
- начина на погасяване на заемите;
- възможните облекчения.

Тези правила са формулирани в договора за кредит между студента/докторанта и банката. Изискванията относно съдържанието на този договор са предмет на регламентиране в друг документ – т.нар. **типов договор**. Последният се сключва между МОН и съответната банка преди началото на съответната учебна година. Само банки, сключили предварителни типови договори,

могат да отпускат студентски и докторантски кредити, придружени от държавна финансова подкрепа.

Инициатива за сключване на договор за кредит имат студентите и докторантите, като финансирането може да стане за целия или за оставащия срок на обучение. За целта те подават искане за кредит към банка, сключила типов договор с МОН. Възможно е банката да откаже заем на студент или докторант, когато той има необслужвани задължения за срок над шест месеца.

Заемите се отпускат за следните нужди:

- плащане на семестриални такси за обучение;
- за семестриална издръжка (издръжка на живота).

Заемът за семестриалните такси е сума на таксите, които следва да бъдат платени до изтичане на срока на обучение според учебния план за придобиване на съответната образователна или научно-образователна степен. Този за издръжка по време на следването за един семестър е равен на броя на месеците в един семестър, умножени по минималната работна заплата.

Заемът за таксите за обучение се отпуска по текущата банкова сметка на съответното висше учебно заведение, а този за издръжка – по текущата сметка на кредитополучателя.

Лихвеният процент по отпуснатите кредити не може да превишава основния лихвен процент (ОЛП) + 2 %.

Законът предвижда продължителен gratuitен период – от момента на сключване на договора до изтичането на една година от завършването. В рамките на gratuitния пе-

риод студентът или докторантът не дължи погашения по главницата и за лихви. В рамките на него обаче банката начислява лихви върху отпуснатите суми.

Начинът на погасяване е на равни месечни погасителни вноски (погасяване с намаляващи погашения по главницата) за срок от десет години, считано от изтичането на гратисния период.

Държавната подкрепа на студентското кредитиране е съпроводена с получаването на определени облекчения. С тях се преследват социални цели, като насърчаване на раждаемостта или подпомагане на кредитополучателите, зазубили трайно своята работоспособност през периода на кредитното взаимоотношение. Мерките приемат следната формулировка – държавата изплаща напълно непогасената част от дълга в случаите на смърт на кредитополучателя; на зазуба за срок поне от три години на поне 70 % от работоспособността; раждане или пълно осиновяване на второ или следващо дете в рамките на пет години от изтичането на гратисния период [6: 8].

Кредитът за студенти и докторанти в качеството му на банков актив

От посочените характеристики се вижда, че анализираният кредит има сложна схема на усвояване, формиране на лихвите и погасяване. Кредитът за студенти и докторанти се отпуска на части според нуждите на кредитополучателя, т.е. прие-

ма формата на **кредитна линия**. От своя страна кредитните линии в рамките на потребителското кредитиране могат да бъдат револвиращи [1: 282 – 284]. Това означава кредитът да бъде възобновен при същите или сходни условия след неговото погасяване. Необходимо е да отбележим, че за банката ангажиментът да осигури парични ресурси за финансиране на кредитната линия оскъпява този вид кредитиране. Цената на кредитния ресурс за банката зависи от текущите лихвени равнища на междубанковия пазар на депозити и от лихвите по депозитите. За срока на усвояване на студентския кредит (достигащ в конкретния случай до 3, 4, 5 или 8 години) пазарните лихвени проценти могат да се променят значително. Затова по-удачна форма за определяне на лихвата е нейното плаване според ОЛП³.

Прави впечатление твърде ниската надбавка за риск (в размер на 2 процентни пункта). Това лесно бихме обяснили с **ниския кредитен риск**, защото заемите са гарантирани изцяло от правителството. За банката този вид заеми се превръщат в активи с ниско тегло за риск, съизмеримо с това по ДЦК. Т.е. при равни други условия банка, която увеличава дела на портфейла от студентски и докторантски кредити, ще подобри капиталовата си адекватност.

Отпускането и управлението на потребителските кредити е съпроводено от заплащането на различни такси, които се фиксират в договора и са за сметка на кредитополучателя, респ. са приход за банката. В тази връзка е важно да отбележим, че студентите и докторантите, които полз-

³ ОЛП (основен лихвен процент) отразява равнището и динамиката на цената на кредитния ресурс на междубанковия пазар на депозити. Той е средна аритметична величина (за един календарен месец) на ежедневните стойности на лихвения индекс Леония (LEONIA: LEv OverNight Interest Average, справочен индекс на сключените и изпълнени сделки с депозити овърнайт в български левове) – за повече информация вж. на интернет сайта на БНБ – www.bnb.bg.

ват заеми за обучение, ще са освободени от подобни разходи (в т.ч. и при предсрочно погасяване).

Като заместител на прихода за банката от такси по отпускане и управление на кредитите е т.нар. **премия за добро управление** на заемите. Тази премия се определя с типовия договор и, както отбелязахме, е за сметка на правителството. Очевидно, че държавата, освен че издава гаранции по заемите, създава и предпоставки за тяхното поевтиняване в сравнение със сродните им потребителски заеми с подобен срок и начин на отпускане и погасяване. В този смисъл на премията за добро управление бихме могли да гледаме като на своеобразна субсидия, изплащана на банките – кредитори, за покриване на разходите им по администриране на студентските и докторантските заеми. В такъв случай лихвата по кредита следва да покрие цената на привлечения от банката ресурс и да осигури определено равнище на печалба.

Участието на банките в кредитирането на студентите и докторантите е продиктувано от стремежа им да реализират лихвени и други доходи, поемайки в случая относително нисък кредитен риск. Възможностите на банките да отпускат заеми произтичат от състоянието на финансовите пазари. В условията на криза, като настоящата, ликвидността на банките е влошена, а достъпът до ново финансиране е затруднен от повишаващите се лихвени нива. Така например, ако ОЛП през втората половина на 2008 се колебаеше между 4 и 4,5 %, в края на четвъртото тримесечие той достигна до 6 %. Високото ниво и широките граници на колебание на лихвената база оскъпяват кредита за обучение, но във всички случаи той ще остане по-евтина и удобна алтернатива на останалите потребителски кредити.

Финансовата криза, която е в разгара си, накарва банките в България да се отдръпнат от студентското кредитиране. Това съвпадна с периода на неговото прохождане. С банките се обсъждаха два варианта – увеличаване на премията за добро управление или държавен депозит в тях с цел да се намали цената на привлечения ресурс и кредитите да станат по-атрактивни. До настоящия момент не са сключени типови договори с потенциални кредитори и за 2008/09 учебна година студентски кредити с държавна подкрепа няма да бъдат отпускани.

Заклучение

Намеренията на държавата да поощри достъпа до висше образование са продиктувани от необходимостта за подобряване на качеството на човешкия капитал, а с това и конкурентоспособността на националната икономика. Затова на кредита за образование бихме могли да гледаме като на средство за стимулиране не само на интелектуалното и духовно развитие на обществото, но и на икономическия му напредък.

От направения анализ бихме могли да дадем следното определение на кредита за студенти и докторанти – **той е разновидност на потребителското кредитиране, отличаваща се с държавна гаранция, строго регулирано целево предназначение и стандартни условия на отпускане, усвояване и погасяване.**

Благоприятните последици от държавната намеса за студентите и докторантите, използващи подобно финансиране, могат да бъдат обобщени по следния начин:

- отпадане на ангажимента за осигуряване на подходящо обезпечение;

- намаляване на лихвения процент;
- удължаване на гратисния срок и на срока на погасяване на заемите;
- отпадане на таксите по администриране и предсрочно погасяване на заемите;
- опрощаване на неизплатения дълг в определени случаи.

Необходимо е да се отбележи още, че издаването на гаранции по кредити е форма на държавна намеса в икономиката, която ще доведе до нарастване на публичния дълг и на разходите, което би могло да окаже значителен отрицателен ефект върху бъдещите инвестиции и заетост. Друг дългосрочен ефект от държавната финансова подкрепа на този вид кредитиране може да доведе до повишаване на таксите за обучение поради по-голямото търсене на образователната услуга от страна на потенциалните студенти и докторанти.

Литература

1. Джонсън, Фр. и др., Банков мениджмънт, С., Princesps, 1999.
2. Стефанова, П., Банки и кредитно посредничество, С., Тракия-М, 2000.
3. Стоянов, В., Основи на финансите, Том първи, 7-мо допълнено и преработено издание, С., Галик, 2003.
4. Стоянов, В., Основи на финансите, Том втори, 4-то допълнено и преработено издание, С., Галик, 2005.
5. Rose, P., Money and Capital Markets, Third Edition, BPI-IRWIN, 1989.
6. Закон за кредитиране на студенти и докторанти, ДВ. бр. 69, 05.08.2008. **ИД**